

До питання про сутність прикладної психології та її місце в системі психологічної науки і психологічної практики

В.Г.Панок. До питання про сутність прикладної психології та її місце в системі психологічної науки і психологічної практики. У статті здійснено теоретико-методологічний аналіз робіт вітчизняних і зарубіжних дослідників стосовно сутності феномена прикладної психології, визначено її роль, специфіку і місце у системі психологічного знання. Визначено також сутність психологічної практики та її зв'язок з науковою, позанауковою і побутовою (ужитковою) психологією. Доведено, що основною методичною одиницею у практичній психології є цілісна психологічна (соціальна) технологія, що спрямована на розв'язання типових життєвих проблем клієнта.

Ключові слова: прикладна психологія, психологічна практика, наукова психологія, позанаукова психологія, побутова (ужиткова) психологія, види психологічного знання, психологічна технологія.

В.Г.Панок. К вопросу о сущности прикладной психологии и ее месте в системе психологической науки и психологической практике. В статье осуществлен теоретико-методологический анализ работ отечественных и зарубежных исследователей относительно сущности феномена прикладной психологии, определены ее роль, специфика и место в системе психологического знания. Определена также сущность психологической практики и ее связь с научной, ненаучной и повседневной психологией. Доказано, что основной методической единицей в практической психологии есть целостная психологическая (социальная) технология, которая направлена на разрешение типичных жизненных проблем клиента.

Ключевые слова: прикладная психология, психологическая практика, научная психология, ненаучная психология, бытовая (повседневная) психология, виды психологического знания, психологическая технология.

Актуальність. Минуле століття вважають століттям бурхливого розвитку психології. Його початок ознаменувався виникненням кількох експериментальних галузей психології – соціальної, інженерної, педагогічної, диференційної, етнічної. Кінець століття позначений бурхливим розвитком практичної

(прикладної) психології, таких її напрямів, як юридична психологія, екологічна психологія, психологія реклами, психологія управління, педагогічна психологія та інші [4; 6 – 9]. Сьогодні є загальною думкою, що психологічна теорія та психологічний експеримент, психологічна наука в цілому, багато в чому завдячують своїм розвитком психологічній практиці. Застосуванням психологічних знань, законів і методів у різноманітних сферах суспільної практики.

Жан Піаже говорив, що ХХІ століття буде століттям психології. Ми б узяли на себе сміливість уточнити: ХХІ століття буде століттям прикладної психології. Тобто застосуванням надбань психологічної науки у різноманітні види суспільного життя, економіки, культури, політики.

У зв'язку з цим постає питання, що і стало метою цієї роботи, про теоретико-методологічне визначення ролі і місця, яке посідає прикладна психологія у системі психологічного знання і психологічної практики.

Досягнення поставленої мети реалізується через вирішення наступних завдань:

- на основі теоретичного аналізу робіт вітчизняних і зарубіжних дослідників уточнити поняття «наукова», «побутова» і «позанаукова» психологія;
- здійснити огляд робіт, що присвячені розумінню поняття «прикладна» і «практична» психологія, і на цій основі визначити сутність прикладної (практичної) психології та її співвідношення з психологічною практикою;
- визначити роль і місце прикладної психології у системі психологічного знання і психологічної практики;
- визначити методологічну специфіку прикладної психології у порівнянні з іншими видами психологічного знання.

Теоретичний аналіз проблеми. У переважній більшості робіт вітчизняних і зарубіжних авторів розрізняють наукову (академічну) психологію і психологію практичну, прикладну (поняття «наукова» й «академічна» застосовуються у даній роботі як тотожні). У роботах вітчизняних і деяких зарубіжних авторів іноді зустрічається розрізнення практичної і прикладної психології (наприклад, Г.М. Андреева, В.Ф. Василюк, В.В. Рибалка, Т.С. Яценко). Практична розглядається як психологічна практика, як професійна діяльність із консультування, діагностики, терапії тощо. Прикладна – як науково-методичне забезпечення діяльності практикуючих спеціалістів, як вид нау-

ково-методичної професійної діяльності з трансляції досягнень науки у практичні технології роботи з людьми [2 – 4; 10, 12].

Можливо, що розрізнення практичної та прикладної психології відбулося через відмінність у тлумаченні англійського терміна «applied», яким позначаються практичні галузі західної психології. Принаймні, у розвинутих країнах не існує трьох видів психології, натомість є практична (applied) та наукова. Ми схильні вважати, що є різні рівні наукового пізнання й різні рівні інтерпретації віднайдених наукою фактів, тому варто розділяти психологію на наукову (академічну) та практичну (прикладну).

Наукова психологія – це галузь науки, предметом якої є дослідження процесів виникнення, функціонування й розвитку психіки як форми активного відображення навколишньої дійсності [5 – 7; 11]. Наголосимо, що у даному визначенні психологія тлумачиться як галузь науки в цілому. Тобто вона застосовує поряд із деякими специфічними методами пізнання загальнонаукові прийоми пошуку, тлумачення і верифікації психологічних фактів та явищ. Результатом професійної діяльності у науці є встановлений науковий факт, закон, модель того чи іншого досліджуваного процесу.

Психологічна практика – це галузь професійної діяльності, яка має на меті визначення психологічних особливостей життєвої ситуації та індивідуальності людини або групи, внесення позитивних змін у процес взаємодії між ними і профілактику небажаних форм поведінки для найбільш повного розкриття сутнісних сил людини. Практична психологія є однією з форм духовної практики, спрямованою на сприяння індивідуальному розвитку людини та збереження її індивідуальності [1; 2; 8 – 10].

Отже, якщо у випадку наукової психології мова йде про дослідження явищ психічного життя людини, то у випадку психологічної практики – про діагностичну, корекційну та профілактичну роботу з окремим індивідом або групою для збереження їхнього психічного здоров'я та запобігання небажаних явищ у поведінці й розвитку. Досягнення цього відбувається за допомогою специфічних психологічних методів, методик і технологій.

Прикладна психологія формувалася на основі запитів різних сфер соціальної практики, професійної діяльності людини, в ході розв'язання конкретних суспільних проблем. Та й нині її розвиток однозначно обумовлений розвитком освіти, економіки, техніки, виробництва, суспільних і політичних відносин тощо. Найбільш розвиненими зараз напрямами прикладної психології є психологія менеджменту, психологія навчання (освіти), полі-

тична психологія, психологія соціальних служб та общини, психологія спорту, військова, клінічна, консультативна психологія та ін.

Як бачимо, навіть короткий опис видів професійної діяльності спеціалістів, основним предметом яких є психічне життя людини, свідчить про досить широкий спектр функцій, методів і прийомів їхньої роботи. Назви посад, що вони обіймають, можуть бути різними: консультант, терапевт, соціальний працівник, радник. Разом із тим спільною основою перелічених видів професійної діяльності є психологічна практика. Тому всі ці фахівці можуть бути названі практикуючими психологами.

Отже, підсумком дискусії про визначення прикладної психології може бути констатація того факту, що прикладна психологія є специфічною професійною діяльністю метою якої є розробка методів, методик і технологій роботи практикуючих психологів, вона є своєрідним містком між науковою психологією і психологічною практикою [9]. Практикуючий психолог здійснює свої професійні функції за допомогою специфічних прийомів, методів і технологій, які побудовані на знанні законів людської поведінки й розвитку. Основними видами діяльності практикуючого психолога є діагностика, терапія, корекція, консультування та профілактика індивідуальних рис, поведінки й розвитку людини.

Вже перші роки діяльності психологічних служб і практикуючих психологів привели до висновку, що наукова і прикладна психологія мають помітні розбіжності не лише за зовнішніми ознаками, а і з огляду завдань, методології, принципів, змісту і форм розвитку. Виникла нагальна необхідність дослідити ті теоретико-методологічні засади, спираючись на які, може розвиватися прикладна психологія сьогодні.

Відомо, що перші спроби безпосереднього залучення надбань наукової психології у практичну діяльність психологічних служб засвідчили низьку ефективність цього процесу. Багато які методики і методи наукової психології не можуть бути застосовані у психологічній практиці без відповідної адаптації. Про це говорить і досвід, що ми маємо внаслідок упровадження психологічної служби в систему освіти. Тут дістала практичне підтвердження думка, що обґрунтовується О.Г. Асмоловим, О.Ф. Бондаренком, Л.Ф. Бурлачуком, В.Ф. Василюком, О.В. Киричуком, С.Д. Максименком, В.В. Рибалкою, Н.В. Чепелевою, Ю.М. Швалбом, Т.С. Яценко та іншими – про необхідність розвитку специфічного рівня у психології, рівня проектування науково-

психологічних знань на практичні проблеми, з якими має справу практикуючий психолог. Отже, прикладання наукових здобутків до розроблюваних технологій практично-психологічної діяльності і є основним завданням прикладної психології.

Таким чином, і діяльність психологічних служб, і новітні теоретичні здобутки ставлять на порядок денний одну проблему – проблему дослідження основних системотворчих засад прикладної психології, визначення її специфіки та зв'язку з академічною (науковою) психологією, поза науковими та ужитковими психологічними знаннями.

Сучасна філософська і теоретично-психологічна література визначають психологію як науку, що вивчає певні закономірності та закони виникнення, розвитку та функціонування психіки. Розподіл психології на наукову і практичну кладе край розумінню психології лише як науки, обґрунтовує появу таких галузей професійної діяльності, як психореабілітація, психокорекція, психотерапія, психогігієна та ін., які у старому розумінні не були видами (напрямами) наукового знання.

Психологічна практика є специфічним видом професійної діяльності, основним змістом якої виступає застосування психологічних механізмів впливу для корекції активності та розвитку людей у контексті їхніх життєвих обставин та життєвого шляху, котрі інтерпретуються як неповторні обставини та неповторна суб'єктність, індивідуальність.

Прикладна психологія не є тотожною психології побутової, або позанаукової. Вона, скорше, є впровадженням досягнень психологічної науки, її методів, методик, теоретичних підходів до розв'язання конкретних психологічних проблем людини.

Побутова (повсякденна, ужиткова) психологія – це історично закріплений у традиціях та інших сталих формах поведінки досвід управління індивідуальним розвитком і активністю людини, досвід, що функціонує як елемент фольклору, традицій, релігійної практики тощо.

Отже, прикладна психологія має спиратися, з одного боку, на надбання психології наукової, а з другого – на багатство психології побутової і, навіть, враховувати позанаукові концепції. Наукова і побутова психологія – це різні галузі зі своїми методами діагностики, узагальнення і передання знань про психіку людини, з принципово різними підходами до свого предмета – психіки людини.

Психологія наукова (або наука психології) вже за своїм визначенням аналітична. Її предметна галузь – це психічні явища,

закони функціонування й розвитку психіки, риси особистості, психічні якості суб'єкта та ін., тобто окремі елементи певної цілісної системи, у даному випадку – психіки. Цей вид психології, як і будь-яка інша наука, розкладає свій об'єкт на складові, вивчає зв'язки між ними, а потім намагається відтворити цілісну структуру об'єкта, причому структуру, що функціонує.

Головною метою будь-якого дослідження є відтворення (або моделювання) певного явища, закономірності, елемента системи. Навіть у тому випадку, коли дослідник ставить за мету формування, то, по-перше, мова йде не про формування людини в цілому, а про формування конкретної риси або якості; по-друге, мається на увазі не формування якоїсь риси у конкретної людини, а методика формування такої риси у певної категорії людей. Тут бачимо найхарактернішу ознаку наукової психології – аналітично-статистичний підхід до свого об'єкта – людини.

Ще одним важливим питанням є питання про методичний апарат наукової психології. Загалом його складають унікальні дослідницькі процедури, малоприсадибні до масового застосування. Якщо розглянути історію створення переважної більшості психологічних методик, то стає зрозумілим, що їхня розробка велася з метою дослідження конкретної проблеми у рамках і на ґрунті певної методології. За своїм змістом це дослідницькі методики, результатом застосування яких є статистична інформація про конкретне психічне явище [6–8; 11]. Для наукової психології цього цілком достатньо, адже її головна мета – встановити факт, віднайти закономірність. Недарма в усіх підручниках, коли мова йде про методи, останні зводяться до спостереження та експерименту, чого досить для встановлення і перевірки наукового факту, але зовсім недостатньо для надання психологічної допомоги конкретній людині в конкретних умовах її життєдіяльності.

Якщо порівнювати предметну галузь прикладної та побутової психології з науковою, то відразу ж можна помітити розбіжність. По-перше, виявляється *синтетичний характер психології побутової*, а по-друге, *структурно-синтетичний характер прикладної психології*. Для першої людина (не декларативно, а фактично) є унікальна цілісність, неповторна й неподільна по своїй суті. Побутова психологія розглядає свій об'єкт в його індивідуальній цілісності, причому не статистично, а як конкретну індивідуальність. Такий підхід до об'єкта можна назвати синтетичним.

Структурно-синтетичний характер прикладної психології виявляється у тому, що вона, здійснюючи в цілому синтетичний

підхід до особистості, спирається на певні уявлення про структуру і природу свого об'єкта, які напрацьовані у науковій психології. У даному випадку правомірно визначати предмет прикладної психології. Він може визначатись як зміст, напрями і сфери розвитку та активності суб'єкта, його системні якості та властивості як індивідуальності. На цьому рівні вже може ставитись завдання не тільки практичного вивчення, формування або корекції окремих рис і якостей особистості, а й корекції її життєвого шляху [8].

Розглянемо далі методичний апарат, як це було у випадку з науковою психологією. Ми вже раніше говорили про те, що методологію побутової психології (як сукупності методів) складають звичаї, традиції, навички поведінки [9]. Причому це стосується як психологічної діагностики, так і психокорекції. Слід зазначити велику кількість знань, що зберігаються тут у вигляді несвідомого або неусвідомлюваного, а також те, що практика часто будується на інтуїтивній основі.

Стосовно психологічної практики зазначимо, що застосування психодіагностичних методик та методів (прийомів) психологічної корекції і розвитку у процесі надання психологічної допомоги особистості є очевидно недостатнім. Тут необхідні цілісні програми або *технології* професійної діяльності спеціалістів. Адже у даному випадку ні окремі психодіагностичні методики, ні усталені форми поведінки не є ефективними.

Психологічна технологія – це цілісна методична система, що складається з трьох основних частин: *діагностичної, інтерпретаційної (або пояснювальної) і корекційної*. Основний смисл застосування психологічної технології – це внесення змін у зміст, форми і напрями індивідуального розвитку особистості, її поведінки і світосприймання. За такої мети, як нам здається, стають зрозумілими функції окремих складових психологічної технології.

У психологічній технології мають поєднуватися аналітичний і синтетичний підходи до особистості, сума знань та уявлень про елементи і структурні блоки у їх взаємозв'язках, з одного боку, і цілісне (синтетичне) бачення об'єкта корекційних впливів – з другого. Розробка психологічної технології є по суті процесом психологічного проектування, що спрямований на вирішення конкретної ситуації індивідуального розвитку або соціальної взаємодії з використанням знань і досвіду наукової та побутової психології. Розробка технологій якраз і є основним завданням прикладної психології. Застосування технології у практичній

роботі передбачає, як правило, її адаптацію до конкретних умов роботи з конкретною людиною.

Здійснений тут аналіз специфіки прикладної психології та феномену психологічної практики переконливо доводить, що прикладна психологія посідає окреме специфічне місце в системі психологічних знань і практики. У загальному вигляді роль і місце практичної психології може бути визначено так як на рис. 1.

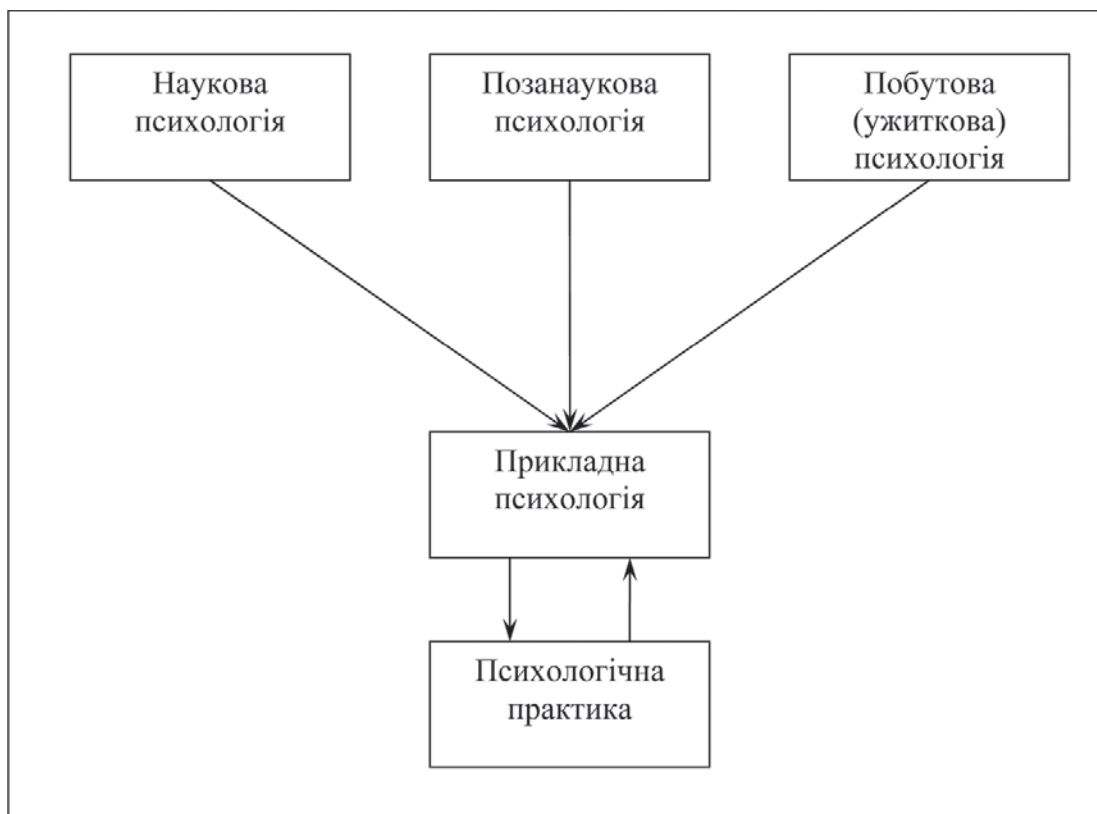

Рис. 1. Місце прикладної психології в системі психологічної науки та практики

Висновки. Здійснений нами теоретико-методологічний аналіз проблеми за роботами вітчизняних (Г.О. Балл, О.Ф. Бондаренко, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, Н.І. Пов'якель, В.В. Рибалка, В.А. Семиченко, Н.В. Чепелєва, Т.С. Яценко) та зарубіжних дослідників (Г.С. Абрамова, А. Адлер, Ф.Є. Василюк, Л.С. Віготський, А. Маслоу, А.В. Петровський, К. Роджерс, З. Фрейд, М.Г. Ярошевський) дозволяє зробити наступні висновки.

Психологічна практика – це вид професійної діяльності, який має на меті визначення психологічних особливостей життєвої ситуації та індивідуальності людини (клієнта) або групи, внесення позитивних змін у процес взаємодії між ними і профілактику небажаних форм поведінки для найбільш повного розкриття сутнісних сил людини.

Прикладна психологія є своєрідним містком між психологічною практикою і різними видами психологічного знання, – науковою, позанауковою і побутовою психологією. Сутність професійної діяльності в галузі прикладної психології полягає в узагальненні наукових даних, методів, методик і теорій з практичними методами та професійним досвідом психологів-практиків і створенням на цій основі технологій роботи практичного психолога з типовою проблематикою клієнта та типовими життєвими обставинами, у яких він знаходиться.

Основною методичною одиницею у прикладній психології має бути визнана психологічна (соціальна) технологія. Психологічна технологія – це цілісна методична система, що складається з трьох основних частин: діагностичної, інтерпретаційної (або пояснювальної) і корекційної.

Основний смисл застосування психологічної технології – це внесення змін у зміст, форми і напрями індивідуального розвитку особистості, її поведінки і світосприймання. Розробка психологічної технології є по суті процесом психологічного проектування, що спрямований на вирішення конкретної ситуації індивідуального розвитку або соціальної взаємодії з застосуванням знань і досвіду наукової та побутової психології. Застосування технології у практичній роботі передбачає, як правило, її адаптацію до конкретних умов роботи з конкретною людиною.

Список використаних джерел

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / А.Адлер. – М.: Наука, 1995. – 360 с.
2. Абрамова Г. С. Введение в практическую психологию / Абрамова Г. С. – Екатеринбург: «Деловая книга»; М.: Издательский центр «ACADEMIA», 1995. – 224 с.
3. Василюк Ф. Е. От психологической практики к психотехнической теории / Ф. Е. Василюк// Моск. психотерапевт, журн. – 1992. – № 1.
4. Грановская Р. М. Элементы практической психологии/ Р.М.Грановская. – Ленинград, 1988. – 184 с.
5. Максименко С.Д. Психологія особистості: підручник для студентів ВНЗ / С.Д.Максименко. – К.: КММ, 2007. – 296 с.
6. Психологія: підручник /Ю.Л.Трофімов, В.В.Рибалка, П.А. Гончарук та ін.; за ред. Ю.Л.Трофімова. – К.: Либідь, 1999. – 558 с.
7. Основи психології: підручник / [За загал. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця]. – К.: Либідь, 1995. – 632 с.

8. Основи практичної психології: підручник для ВНЗ. / В.Панок, Т.Титаренко, Н.Чепелева та ін. – 3-тє вид., стереотип. – К.: Либідь, 2006. – 536 с.
9. Панок В.Г. Практична психологія. Теоретико-методологічні засади розвитку: монографія /В.Г. Панок. – Чернівці: Технодрук, 2010. – 486 с.
10. Рибалка В.В. Методологічні питання наукової психології (Досвід особистісно центрованої систематизації категоріально-поняттєвого апарату): навчально-методичний посібник / В.В.Рибалка. –К.: Ніка-Центр, 2003. – 204 с.
11. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л.Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2002. – 720 с.
12. Яценко Т.С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика: навч. посіб. / Т.С. Яценко. – К.: Вища шк., 2006. – 382 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Adler A. Praktika i teorija individual'noj psihologii / A.Adler. – М.: Nauka, 1995. – 360 s.
2. Abramova G. S. Vvedenie v prakticheskiju psihologiju / G.S.Abramova. – Ekaterinburg: «Delovaja kniga», М.: Izdatel'skij centr «ACADEMIA», 1995. – 224 s.
3. Vasiljuk F. E. Ot psihologicheskoy praktiki k psihotekhnicheskoy teorii / F. E. Vasiljuk// Mosk. psihoterapevt, zhurn. – 1992. – № 1.
4. Granovskaja R. M. Jelementy prakticheskoy psihologii / R.M.Granovskaja. – Leningrad, 1988. – 184 s.
5. Maksymenko S.D. Psychologija osobystosti. Pidruchnyk dlja studentiv VNZ / S.D.Maksymenko. – К.: KMM, 2007, – 296 s.
6. Psychologija: pidruchnyk /Ju.L.Trofimov, V.V.Rybalka, P.A. Goncharuk ta in.; za red.. Ju.L.Trofimova. – К.: Lybid', 1999. – 558 s.
7. Osnovy psihologii': pidruchnyk / [Za zagal. red. O.V. Kyrychuka, V.A. Romencja]. – К.: Lybid', 1995. – 632 s.
8. Osnovy praktychnoi' psihologii': pidruchnyk dlja VNZ / V.Panok, T.Tytarenko, N.Chepeljeva ta in. – 3-tje vyd., stereotyp. – К.: Lybid', 2006. –536 s.
9. Panok V.G. Praktychna psihologija. Teoretyko-metodologichni zasady rozvytku: monografija / V.G. Panok. – Chernivci: Tehnodruk, 2010. – 486 s.
10. Rybalka V.V. Metodologichni pytannja naukovoi' psihologii' (Dosvid osobystisnocentrovanoi' systematyzacii' kategorial'no-

- ponjattjevogo aparatu): Navchal'no-metodychnyj posibnyk / Rybalka V.V. –K.: Nika-Centr, 2003. – 204 s.
11. Rubinshtejn S.L. Osnovy obshhej psihologii / Rubinshtejn S.L. – SPb: Piter, 2002. – 720 s.
 12. Jacenko T.S. Osnovy glybynnoi' psyhokorekcii': fenomenologija, teoriya i praktyka: navch. posib. – K.: Vyshha shk., 2006. – 382 s.

V.H. Panok. On the problem of the nature of applied psychology and its place in psychology and psychological practice. The article presents the theoretical and methodological analysis of the domestic and foreign researchers' works concerning the nature of the phenomenon of the applied psychology, defines its role, specificity and place in the system of psychological knowledge. Also the essence of psychological practice and its relationship with the scientific, out of scientific and everyday psychology is defined.

Psychological practice is a kind of a professional activity which is intended to define the psychological characteristics of situations and individuality (the client) or group making positive changes in the interaction between them and the prevention of unwanted behaviors for the most complete disclosure of essential powers of a man.

Applied psychology is a bridge between the mental practice and different types of psychological knowledge – scientific, out of scientific and everyday psychology. The essence of professional work in the field of applied psychology is the generalization of scientific data, methods, techniques and theories with practical techniques and professional experience of practicing psychologists and the creation of technology based on the work of a practical psychologist with the typical customer issues and typical life circumstances in which it is located.

It is proved that the basic unit in a methodical practice of psychology is a holistic psychological (social) technology, which is aimed at resolving typical life problems of the client.

Key words: applied psychology, psychological practice, scientific psychology, out of scientific psychology, everyday psychology, types of psychological knowledge, psychological technology.

Отримано: 17.09.2013 р.